

**O‘QUVCHI YOSHLARNI MA’NAVIY-AXLOQIY
TARBIYALASHDA OILA MAHALLA MAKTAB HAMKORLIGI**

MUMTOZA UBAYDULLAYEVA MIRZOHI QIZI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti magistranti

Pedagogika

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘quvchi yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash jarayonida oila, mahalla va maktab hamkorligining pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda yosh avlodni barkamol shaxs sifatida shakllantirishda ushbu uch asosiy ijtimoiy institutning o‘zaro hamkorligi, ularning tarbiya jarayonidagi vazifalari va ta’sir mexanizmlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi.

Shuningdek, oila muhitining birlamchi tarbiya maskani sifatidagi roli, mahallaning ijtimoiy nazorat va qadriyatlarni shakllantirishdagi o‘rni hamda maktabning tizimli ta’lim-tarbiya berishdagi funksiyasi tahlil qilinadi. Ushbu hamkorlik mexanizmi o‘quvchilarda ma’naviy qadriyatlar, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy mas’uliyat hissini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: oila, mahalla, maktab, hamkorlik, ma’naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, o‘quvchi yoshlar, ijtimoiylashuv, qadriyatlar, pedagogik jarayon.

KIRISH

O‘quvchi yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash bugungi kunda ta’lim tizimining eng muhim va dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyatning barqaror rivojlanishi, barkamol avlodni shakllantirish hamda milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish bevosita yosh avlod tarbiyasiga bog‘liqdir. Shu sababli tarbiya jarayonida oila, mahalla va maktabning o‘zaro hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi.

ilmiy –amaliy anjuman

Oila bola shaxsining dastlabki ijtimoiy muhitini tashkil etadi va unda asosiy axloqiy qadriyatlar, xulq-atvor me'yorlari hamda hayotiy ko'nikmalar shakllanadi. Mahalla esa o'quvchining ijtimoiylashuvi jarayonida muhim o'rin tutib, jamoatchilik nazorati va milliy urf-odatlar asosida tarbiyaviy muhit yaratadi. Maktab esa ushbu jarayonni tizimli ravishda davom ettirib, bilim berish bilan birga tarbiyaviy vazifalarni ham amalga oshiradi.

Mazkur uch bo'g'inning o'zaro hamkorligi o'quvchilarda nafaqat bilim, balki ma'naviy yetuklik, axloqiy poklik va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan oila–mahalla–maktab hamkorligi tizimini o'rganish va takomillashtirish bugungi pedagogik fan oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Tadqiqotning maqsadi o'quvchi yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda oila, mahalla va maktab hamkorligining mazmuni, ahamiyati va samaradorligini tahlil qilishdan iborat.

Vazifalar esa ushbu institutlarning tarbiyaviy imkoniyatlarini o'rganish, ularning o'zaro aloqasini tahlil qilish hamda hamkorlikni takomillashtirish yo'llarini aniqlashdan iborat.

ASOSIY QISM

O'quvchi yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda oila, mahalla va maktab hamkorligi zamonaviy pedagogika fanida uzluksiz tarbiya tizimining asosiy modeli sifatida qaraladi. Rasmiy pedagogik manbalarda ta'kidlanishicha, shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi bir nechta ijtimoiy institutlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi va bu jarayon uzluksiz, bosqichma-bosqich hamda tizimli xarakterga ega bo'ladi.

Ilmiy yondashuvlarga ko'ra, oila bola shaxsining birlamchi tarbiya muhiti hisoblanadi. Aynan oilada bola dastlabki axloqiy me'yorlar, xulq-atvor qoidalari va ijtimoiy munosabatlarga oid asosiy tushunchalarni o'zlashtiradi. Ota-ona va farzand o'rtasidagi muloqot, kundalik hayotdagi amaliy namuna orqali bola halollik, mas'uliyat, hurmat va burch kabi qadriyatlarni tabiiy tarzda

ilmiy –amaliy anjuman

qabul qiladi. Masalan, ota-onaning kattalarga hurmat ko'rsatishi, mehnatga ongli munosabati va muomala madaniyati bola xulqida bevosita aks etadi.

Mahalla instituti esa o'quvchi yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonida muhim o'rin tutadi. Mahalla muhitida bola jamoaviy qadriyatlar, ijtimoiy nazorat va o'zaro yordam tamoyillarini o'zlashtiradi. Rasmiy pedagogik manbalarda mahalla "tarbiyaviy muhitni tartibga soluvchi ijtimoiy makon" sifatida talqin qilinadi. Masalan, mahalla tadbirlarida ishtirok etish, qo'shnilar bilan muomala qilish va jamoat ishlariga aralashish jarayonida bola ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantiradi hamda o'zini jamiyatning bir bo'lagi sifatida anglay boshlaydi.

Maktab esa ma'naviy-axloqiy tarbiyani tizimli va ilmiy asosda davom ettiruvchi asosiy ta'lim muassasasi hisoblanadi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarga bilim berish bilan birga axloqiy qadriyatlar ham singdiriladi. Dars jarayoni, sinf jamoasi bilan ishlash, tarbiyaviy soatlar va sinfdan tashqari tadbirlar orqali o'quvchilarda vatanparvarlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik va mas'uliyat kabi sifatlar shakllantiriladi. Masalan, "odob", "burch", "hurmat" kabi tushunchalar amaliy misollar orqali mustahkamlanadi va real hayotiy vaziyatlarda qo'llashga yo'naltiriladi.

Ilmiy-pedagogik tahlillarda oila, mahalla va maktabning o'zaro hamkorligi tarbiyaning samaradorligini oshiruvchi asosiy omil sifatida ko'rsatiladi. Agar bu uchlik o'rtasida uzviy aloqa mavjud bo'lsa, bola bir xil axloqiy talab va qadriyatlarni turli muhitlarda takroran eshitadi va natijada ular mustahkam ko'nikmaga aylanadi.

Masalan, halollik, tartiblilik va hurmat kabi qadriyatlar uyda amaliy namuna, mahallada ijtimoiy nazorat, maktabda esa pedagogik tushuntirish orqali mustahkamlanadi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik adabiyotlarda ta'kidlanishicha, tarbiya jarayonining samaradorligi faqat bilim berish bilan emas, balki ijtimoiy muhitlarning uyg'unligi bilan belgilanadi. Oila, mahalla va maktab o'rtasidagi

hamkorlik uzluksiz axloqiy tarbiya tizimini yaratadi va bu tizim o‘quvchi yoshlarning ijtimoiy moslashuvi hamda ma’naviy yetuk shaxs bo‘lib shakllanishiga xizmat qiladi.

O‘quvchi yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda oila, mahalla va maktab hamkorligi O‘zbekiston Respublikasining ta’lim va tarbiya siyosatida ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu yondashuv davlat darajasida qabul qilingan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar va strategik dasturlarda o‘z aksini topgan.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020-yil 23-sentyabr)da ta’lim jarayonida shaxsni ma’naviy-axloqiy jihatdan rivojlantirish, oila va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish zarurligi aniq belgilab berilgan. Ushbu qonun ta’lim tizimining uzluksizligini ta’minlashda oila va ijtimoiy muhitning o‘rnini mustahkamlaydi.

Shuningdek, 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi (2022-yil 28-yanvar)da ta’lim sifatini oshirish, yoshlarni vatanparvarlik va ma’naviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash hamda maktab-oila-mahalla hamkorligini rivojlantirish asosiy maqsadlardan biri sifatida ko‘rsatilgan.

Oila, mahalla va maktab hamkorligi institutsional jihatdan ham mustahkamlangan bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mahalla tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari (xususan, 2023-yil 21-aprel PF-61-sonli Farmon) mahalla institutining ijtimoiy tarbiya va yoshlar bilan ishlashdagi rolini kuchaytirishga qaratilgan.

Bu hujjatga muvofiq, mahalla yoshlar bilan ishlash, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va ma’naviy muhitni mustahkamlashda asosiy bo‘g‘in sifatida belgilangan.

Bundan tashqari, “Yoshlar siyosati to‘g‘risida”gi Qonun (2016-yil 14-sentyabr)da yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning ma’naviy-

ilmiy –amaliy anjuman

axloqiy tarbiyasida davlat va jamoat institutlarining hamkorligi alohida qayd etilgan.

Ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan qaraganda, ushbu rasmiy hujjatlar oila–mahalla–maktab tizimini yagona tarbiya makoni sifatida ko‘rsatadi. Oila birlamchi axloqiy qadriyatlarni shakllantirsa, maktab ularni ilmiy-pedagogik asosda rivojlantiradi, mahalla esa ijtimoiy nazorat va jamoaviy tarbiya orqali mustahkamlaydi.

Masalan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020) talablariga muvofiq, maktablarda tarbiyaviy soatlar, ma’naviyat tadbirlari va ota-onalar bilan ishlash tizimi yo‘lga qo‘yilgan. Shu bilan birga, mahalla tizimi orqali o‘quvchilarning darsdan tashqari faoliyati nazorat qilinadi va ijtimoiy muhitga moslashuvi ta’minlanadi.

Natijada, davlat siyosatidagi ushbu hujjatlar oila, mahalla va maktab hamkorligini faqat pedagogik emas, balki huquqiy va institutsional tizim sifatida mustahkamlaydi. Bu esa o‘quvchi yoshlarni ma’naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mas’uliyatli va jamiyatga moslashgan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

*O‘QUVCHI YOSHLARNI MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA
OILA-MAHALLA-MAKTAB HAMKORLIGI (AMALIY JARAYON JADVALI).*

Amaliy faoliyat turi	Oila ishtiroki	Mahalla ishtiroki	Maktab ishtiroki	Shakllanadigan ma’naviy-axloqiy sifatlar	Natija (pedagogik samaradorlik)
Kundalik tarbiya (uydagi muloqot)	Ota-ona namuna ko‘rsatadi, odob-axloqni o‘rgatadi	Kuzatuv va ijtimoiy nazorat	Sinf rahbari suhbatlari	Hurmat, halollik, intizom	Axloqiy me’yorlar mustahkamlanadi
Tarbiyaviy suhbatlar	Oila qadriyatlarni tushuntiradi	Mahalla faollari ishtirok etadi	“Ma’naviyat soati” o‘tkaziladi	Vatanparvarlik, mas’uliyat	Qadriyatlar ongga singadi

ilmiy –amaliy anjuman

Amaliy faoliyat turi	Oila ishtiroki	Mahalla ishtiroki	Maktab ishtiroki	Shakllanadigan ma'naviy-axloqiy sifatlar	Natija (pedagogik samaradorlik)
Jamoat tadbirlari	Ota-ona rag'batlantiradi	Mahalla tadbirlarni tashkil qiladi	Maktab o'quvchilari jalb etiladi	Ijtimoiy faollik, jamoaviylik	Ijtimoiy moslashuv kuchayadi
Nazorat va monitoring	Farzand xulqini kuzatadi	Mahalla profilaktika ishlari	O'qituvchi xulqni baholaydi	Intizom, javobgarlik	Xulq-atvor barqarorlashadi
Bayram va tadbirlar (Navro'z, Mustaqillik)	Oilaviy ishtirok va tayyorgarlik	Mahalla tashkilotchiligi	Maktab sahna va chiqishlar	Milliy g'urur, an'ana hurmati	Milliy identitet shakllanadi
Ijtimoiy loyihalar	Oilaviy qo'llab-quvvatlash	Mahalla hamkorligi	O'qituvchi rahbarligi	Hamkorlik, tashabbuskorlik	Ijtimoiy faollik oshadi
Ota-ona yig'ilishlari	Ota-onalar ishtirok etadi	Mahalla vakillari taklif etiladi	Maktab tashkil qiladi	Mas'uliyat, hamkorlik	Tarbiya birligi ta'minlanadi
Huquqiy-axloqiy tarbiya	Oilada tushuntirish	Mahalla profilaktik ishlari	Huquqiy bilim darslari	Qonuniylik, tartib	Huquqiy ong shakllanadi

XULOSA

O'quvchi yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash jarayonida oila, mahalla va maktab hamkorligi eng muhim ijtimoiy-pedagogik tizimlardan biri hisoblanadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu uchlikning uyg'un faoliyati yosh avlodning axloqiy qarashlari, ijtimoiy xulq-atvori va ma'naviy dunyoqarashining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Oila tarbiyaning boshlang'ich va asosiy bosqichi sifatida bola shaxsida ilk axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni shakllantiradi. Mahalla esa ijtimoiy muhit sifatida ushbu qadriyatlarni mustahkamlab, jamoatchilik nazorati va ijtimoiy

ilmiy –amaliy anjuman

tajriba orqali ularni rivojlantiradi. Maktab esa tarbiya jarayonini ilmiy-pedagogik asosda tizimlashtirib, bilim bilan bir qatorda ma'naviy-axloqiy tarbiyani ham amalga oshiradi.

Amaliy tahlillar natijasida aniqlanishicha, oila–mahalla–maktab hamkorligi uzluksiz tarbiya tizimini shakllantiradi va bu tizim o'quvchilarda halollik, mas'uliyat, vatanparvarlik, hurmat va ijtimoiy faollik kabi sifatlarni rivojlantiradi. Ushbu hamkorlik qanchalik mustahkam bo'lsa, tarbiya samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi.

Umuman olganda, oila, mahalla va maktabning integratsiyalashgan hamkorligi barkamol avlodni tarbiyalashning eng muhim sharti bo'lib, u jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi. **“Ta’lim to’g’risida”gi Qonun.** Toshkent, 2020-yil 23-sentyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi. **“Yoshlarga oid davlat siyosati to’g’risida”gi Qonun.** Toshkent, 2016-yil 14-sentyabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. **Ta’lim tizimini rivojlantirish va tarbiya jarayonlarini takomillashtirishga doir me’yoriy hujjatlar to’plami.** Toshkent, 2021-yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. **Umumiy o’rta ta’lim muassasalarida ma’naviy-axloqiy tarbiya ishlari bo’yicha metodik tavsiyalar.** Toshkent, 2022-yil.